

АКТУАР МОЛИЯ ВА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

Vol. 4 Issue 01 | pp. 159-168 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Саиткамолова Саодат Собирходжаевна

Тошкент давлат техника университети таянч докторанти

Аннотация. Замонавий бизнес фаолияти самарадорлигини ўрганишда қўлланиладиган асосий тушунчалардан бири самарадорлик кўрсаткичларини ўрганишга комплекс ёндашув ҳисобланади. Самарадорликни баҳолаш кўрсаткичлари асосида электр станцияларини қуриш ёки қайта тиклашнинг муқобил вариантларини танлаш бўйича қарорлар қабул қилинади. Ушбу илмий мақолада ҳам электр энергия ишлаб чиқариш самарадорлигини баҳолашнинг ўзига хос жиҳатлари ёритилади.

Калит сўзлар: самардорлик, соф фойда, самардорликни баҳолаш кўрсаткичлари, корхона фаолиятини баҳолаш.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ

Саиткамолова Саодат Собирходжаевна

Докторант Ташкентского государственного технического университета

Аннотация.. Одной из основных концепций, используемых при изучении эффективности современной предпринимательской деятельности, является комплексный подход к изучению показателей эффективности. На основании показателей оценки эффективности принимаются решения о выборе альтернативных вариантов строительства или реконструкции электростанций. В данной научной статье также освещены конкретные аспекты оценки эффективности производства электроэнергии.

Ключевые слова: эффективность, чистая прибыль, показатели оценки эффективности, оценка деятельности предприятия.

SPECIFIC ASPECTS OF ELECTRICITY PRODUCTION EFFICIENCY ASSESSMENT

Saitkamolova Saodat Sobirkhodjaevna

Doctoral student of Tashkent State Technical University

Abstract. One of the main concepts used in studying the effectiveness of modern business activities is a comprehensive approach to the study of performance indicators.

Based on performance evaluation indicators, decisions are made on choosing alternative options for construction or reconstruction of power plants. This scientific article also covers the specific aspects of the evaluation of the efficiency of electricity production.

Key words: efficiency, net profit, efficiency evaluation indicators, enterprise performance evaluation.

1. Кириш

Иқтисодий субъектнинг самарадорлигини таҳлил қилиш – бу бошқарувнинг энг самарали усулларида бири, бошқарув қарорларини чиқаришнинг асосий элементи ҳисобланади. Замонавий ривожланиш шартлари юртимиз иқтисодиёти бозор муносабатларининг жадал ривожланиши билан тавсифланади, корхоналарнинг мустақиллигини, уларнинг иқтисодий ва ҳуқуқий масъулиятини оширади

Бундай шароитда иқтисодий самарадорликни баҳолаш корхоналар фаолиятини юритувчи тадбиркорлар ҳамда бозор муносабатларининг бошқа субъектлари учун ҳам муҳим вазифадир.

Миллий иқтисодиётнинг турли тармоқларининг ривожланиш суръатлари, техник тараққиёт, меҳнат унумдорлигини ошириш, энг муҳимларини ҳал қилиш ижтимоий муаммолар кўп жиҳатдан иқтисодиёт тармоқлари – ишлаб чиқаришнинг реал секторига боғлиқ. Ўз навбатида, ҳар бир саноат корхона иқтисодиётни самарали бошқаришдан манфаатдор, шунингдек тадбиркорлик фаолиятининг асосий мақсадига еришишга яъни энг кам ҳаражат билан энг яхши натижаларга эришишга қаратилган. Буларга натижаларга эришиш орқали хўжалик юритувчи субъектнинг фаолияти самарадорлигини оширишга эришиш мумкин.

Корхонанинг мавжуд ресурсларнинг ҳар бир бирлигидан иложи борича самарали фойдаланган ҳолда, корхона ҳаражатларини минималлаштиришга интилиб, фойда олиши корхонанинг фаолияти самарали эканлигидан далолат беради. Корхонанинг ишлаб чиқариш фаолиятининг барча жабҳаларига таъсир кўрсатадиган ва унинг самарадорлигини тавсифловчи ягона кўрсаткич мавжуд емас. Бу фаолият бир неча кўрсаткичлар билан тавсифланади. Россиянинг иқтисодчи олимаси Клавдеева В.В.нинг фикрича корхона самарадорлиги кўрсаткичлари - бу корхонанинг рентабеллиги ва активларнинг рентабеллигини баҳолаш, бу активлар айланмасини таҳлил қилиш, меҳнат унумдорлиги ва корхонанинг асбоб-ускуналари ва мавжуд ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш.

2. Мавзунинг ўрганилганлик даражаси

Юқори ишлаб чиқариш самарадорлигига эришиш учун маълум шартлар зарур. Шундай қилиб, В.В.Пушкин тадбиркорлик фаолияти учун шарт-шароитларни тўрт гуруҳга ажратди: ишлаб чиқариш, иқтисодий, ижтимоий ва ҳуқуқий [1].

А.Маршалл самарадорликни ошириш тадбиркорлик фаолиятидаги ресурслар билан боғлиқлигини таъкидлайди: "...тадбиркорлар ишлаб чиқаришнинг у ёки бу ресурсларини доимий равишда турли янгиликларни ёки бошқа ишлаб чиқариш омилларини синовлардан ўтказиб кўришади ва улардан ўзлари учун энг фойдалисини амалда қўллашади" [2].

Ўзбекистонлик олимлардан иқтисодий самарадорликнинг назарий ва амалий масалаларига оид кўплаб олимлар ўз тадқиқотларини бағишланган. Хусусан и.ф.д., профессор М.Қ.Пардаев, и.ф.н., профессор Б.А.Абдукаримов каби етакчи олимларимиз ўз илмий изланишлари натижасида “Самарадорлик-бу содир бўлаётган бирор иқтисодий жараённинг қандай натижа билан яқунланганини ифодалайди” [3] деб изоҳ беради.

Шунингдек бу олимлар томонидан “иқтисодий самарадорлик” тушунчалари атрофлича ўрганилган ва қуйидагича изоҳланган: “иқтисодий самара ишлаб чиқариш жараёнида яратилган иқтисодий неъматлар ҳажми билан ифодаланади. Иқтисодий самарадорликнинг мезони харажатлар билан эришилган иқтисодий неъматлар муносабатидир. Ишлаб чиқариш жараёнида маълум харажатлар қилинади ва унинг натижасида маълум миқдордаги неъматлар яратилади. Харажат билан натижани таққослаш орқали иқтисодий самарадорлик ифодаланади” [4] деб изоҳланади.

Абдураҳмонов Қ.Х. “Ҳар қандай фаолият туридаги самарадорлик пировард натижада маҳсулот ёки хизматлар бирлигини ишлаб чиқаришга сарфланган вақт билан ўлчанади, бунда маҳсулот ва хизматлар сифатига қўйилган талабларга катта эътибор берилади” [5].

А.Ўлмасовнинг фикрича, “Самарадорлик бу кўрсатилган хизматларнинг пировард натижасига караб белгиланади ва бу натижа қилинган харажатлари билан таққосланиши шарт [6]. Бу ерда пировард натижа – бу хизматларнинг пулда ҳисобланган қиймати.

А.Ўлмасов ва А.Ваҳобовларнинг фикрича, “самарадорлик – ресурс сарфлари билан ишлаб чиқаришдан олинган натижани таққослашни билдиради, яъни нима сарфлаб нимага эришилганлигини кўрсатади. Самарадорлик аниқланганда яратилган маҳсулотлар ва хизматлар қиймати билан ресурсларнинг сарфи таққосланади” [7].

Иқтисодчи олим И.Қ.Ражабов фикрича, “Самарадорлик тушунчаси бу ишлаб чиқариш жараёни пировард натижаларини ўзида акс эттирувчи иқтисодий кўрсаткич сифатида тушунилиши лозим. Иқтисодий самарадорлик моҳияти нафақат ишлаб чиқариш натижалари ва харажатлар ўртасидаги арифметик рақамлар билан, балки фойдали натижаларга эришиш йўлида харажатлар миқдорини камайтириш билан боғлиқ бўлган ишлаб чиқариш, тақсимот ва айирбошлаш муносабатлари орқали ифодаланади. Ишлаб чиқариш самарадорлиги харажатлар ва натижалар ўртасидаги арифметик нисбатгина бўлмасдан, балки ишлаб чиқариш муносабатларини акс эттирувчи иқтисодий атама...” ҳисобланади [8].

3. Таҳлил ва натижалар

Ташкилот фаолияти самарадорлигини баҳолаш - бу фаолиятнинг асосий кўрсаткичларини батафсил ўрганишга қаратилган ташкилот фаолиятини ҳар томонлама таҳлил қилиш бўйича чора-тадбирлар мажмуи.

Баҳолаш жараёнида ташкилот ўз фаолиятини қанчалик самарали амалга ошираётгани, рентабеллик ва рентабеллик даражаси қандай эканлиги, шунингдек, кейинги ривожланиш истиқболларини аниқлаб беради.

Ташкилот самарадорлигини баҳолашнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ички ва ташқи табиат омилларининг ташкилот фаолиятига таъсир қилиш даражасини аниқлаш;
- фойда таркиби ва унинг ривожланиш динамикасини таҳлил қилиш;
- турли фаолиятдан олинган даромадларни ўрганиш;
- даромадларнинг шаклланишига таъсир етувчи омиллар рўйхатини аниқлаш ва уларни миқдорий ўлчаш;
- соф фойданинг тақсимланиши ва натижада кўрсатилаётган самарани ўрганиш;
- рентабеллик ва рентабелликни ошириш учун барча мавжуд имкониятлардан фойдаланиш бўйича ташкилот ишининг натижаларини баҳолаш;
- фойдани ошириш учун қўшимча захира имкониятларини аниқлаш;
- ривожлантириш имкониятлари ва захираларидан самарали ва оқилона фойдаланиш.

Кўпроқ умумлаштирилган шаклда, самарадорликни баҳолаш вазифалари қуйидагича ифодаланиши мумкин:

- объектнинг ҳақиқий ҳолатини аниқлаш;
- объектни таркиби ва хусусиятлари бўйича таҳлил қилиш, шунингдек, ўхшаш параметрлар бўйича энг яқин рақобатчилар билан таққослаш;
- объектнинг маълум бир вақт оралиғида содир бўлган ўзгаришларини аниқлаш;
- объектда ўзгаришларнинг юзага келишига сабаб бўлган асосий омилларни аниқлаш, уларнинг таъсир даражасини аниқлаш;
- объектни янада ривожлантиришнинг асосий йўналишларини прогнозлаш.

Амалда, ташкилот фаолиятини ўрганишда самарадорликни баҳолашнинг қуйидаги усуллари қўлланилади:

ГОРИЗОНТАЛ - уларнинг динамик ривожланишида рентабеллик кўрсаткичларини таҳлил қилиш асосида. Ушбу усулдан фойдаланганда фойданинг алоҳида турларининг ўсиш суръати ҳисоблаб чиқилади, уларнинг ўзгариши хусусиятларига ойдинлик киритилади. Бу методика амалиётда энг кэнг тарқалган метод ҳисобланади. Булар:

- ҳисобот даврида олинган маълум қийматларни олдинги даврда олинган ўхшаш қийматлар билан қиёсий таҳлил қилиш;
- ўтган йилнинг шу даври учун бир хил кўрсаткичлар билан маълум қийматларни қиёсий таҳлил қилиш. Ушбу таҳлил йўналиши асосан асосий фаолиятнинг мавсумийлиги аниқ бўлган корхоналарда қўлланилади;
- бир неча олдинги даврлар учун маълум қийматларни қиёсий таҳлил қилиш. Бундай ҳолда, асосий мақсад танланган миқдорларнинг ўзгариши динамикасини ўрганишдир.

ВЕРТИКАЛ - усулнинг асоси корхона фойдасини тавсифловчи кўрсаткичларни таркибий ажратишдир. Ушбу техника қуйидаги кичик турларни ўз ичига олади:

- фойда келтирадиган алоҳида фаолият соҳаларини таркибий таҳлил қилиш. Тадбиркорлик фаолиятининг турли соҳаларидан олинган фойда улушини ҳисоблаш ёки суммаларини солиштириш амалга оширилади;

- ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг айрим турлари бўйича фойдани таркибий ўрганиш. Ташкилотнинг ўзи текшириладиган маҳсулотлар рўйхатини белгилайди;

- активларнинг таркибий таҳлили. Унинг натижалари мавжуд ресурслардан фойдаланиш орқали даромад олиш имкониятларини батафсил кўриб чиқиш имконини беради;

- ундан фойдаланиш ва тақсимлаш учун даромадларни таркибий ўрганиш. Ушбу турдаги таҳлил доирасида даромадларни тақсимлаш амалга ошириладиган алоҳида йўналишлар, шунингдек, ундан аниқ фойдаланиш доираси ўрганилади;

Қиёсий - ушбу тадқиқотнинг асосий йўналиши фойда кўрсаткичларининг маълум гуруҳларини таққослашдир. Таққослашда оғишларнинг нисбий ва мутлақ қийматлари ҳисобланади. Амалда, энг кўп ишлатиладиган:

- рентабеллик даражаларининг қиёсий таҳлили. Ўрганиш натижасида корxonанинг рақобатбардош позицияси аниқланади, кейинги ривожланиш учун захира имкониятлари аниқланади.

Тадқиқотнинг асосий объекти - операция фаолиятдан олинган даромадлар ҳисобланади;

корхона ва унинг асосий рақобатчиларининг рентабеллик даражасини қиёсий ўрганиш. Ушбу баҳолашнинг мақсади - объектнинг бозордаги ўрнини аниқлаш ва уларни яхшилаш бўйича чора-тадбирлар мажмуасини яратиш;

- ҳисобот ва режалаштириш давридаги даромад қийматларини қиёсий ўрганиш. Олинган кўрсаткичларнинг режалаштирилганидан оғиш даражаси аниқланади ва бунинг асосий сабаблари ҳам белгиланади. Аниқланган натижалар корхона фаолиятида ўз вақтида тузатиш чораларини кўриш учун ишлатилади.

Корхона фаолиятини баҳолаш қуйидаги гуруҳларга бўлиниши мумкин бўлган кўрсаткичлар тўпламини ўрганишга асосланади:

- корxonанинг якуний натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичлар. Буларга даромадлар, сотилган маҳсулотлар ҳажми, кўрсатилган хизматлар ҳажми;

- ресурслар ва ҳаражатлар миқдорини кўрсатадиган кўрсаткичлар. Бу гуруҳга таннарх, иш ҳақи фонди, моддий ҳаражатлар, ходимлар сони каби кўрсаткичлар киради.

Шунингдек, самарадорликни ўрганиш учун фойдаланиладиган кўрсаткичларни қуйидагиларга бўлиш мумкин:

Мақсад - асосийлари унумдорлик, иқтисодий самарадорлик, рентабеллик, ўзини оқлаш;

Субъектив - бу кичик гуруҳга фаолиятнинг барқарорлиги, ходимларнинг меҳнат фаоллиги, ходимларнинг ўз ишидан қониқиши ва корхона фаолиятининг ижтимоий-психологик омилларини акс эттирувчи бошқа маълумотлар киради.

Корxonанинг молиявий ҳолатини ўрганишда алоҳида-алоҳида кўрсаткичларини кўриб чиқиш мумкин, чунки бу соҳа мураккаб иқтисодий категориядир. Булар қуйидаги таркибий қисмларни тавсифловчи қийматлар:

- молиявий барқарорлик;
- мулк ҳолати;
- тадбиркорлик фаолияти;
- рентабеллик;
- тўлов қобилияти.

Замонавий бизнес фаолияти самарадорлигини ўрганишда қўлланиладиган асосий тушунчалардан бири самарадорлик кўрсаткичларини ўрганишга комплекс ёндашув ҳисобланади. Ушбу ёндашув фаолиятнинг қуйидаги жиҳатларини акс эттирувчи мувозанатли қадриятлар тизимига асосланади:

- молиявий соҳа;
- миждозлар базаси;
- ички ишлаб чиқариш жараёнлари;
- ходимларнинг меҳнат шароитларидан қониқиш даражаси;
- экологик омиллар.

Ташкилот фаолиятини баҳолашнинг энг мақбул натижасини маълум бир давр учун унинг ҳолатининг расмини иложи борида аниқ ва батафсил кўришга имкон берадиган индивидуал кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш орқали олиш мумкин.

Электр энергетикасини ривожлантириш бошқарувнинг устувор - вазифаларидан бири бўлиб, уни ҳал этиш тизимли ёндашувни талаб қилади. Электр станцияларини янги тизимлар асосида қуриш ёки реконструкция қилишга капитал қўйилмаларнинг самарадорлигини баҳолаш учун ташқи ва ички омилларнинг ўзгаришини ҳисобга олиш назарда тутилади, уларнинг аксарияти ноаниқлик билан боғлиқ. Булар чегирма ставкаси, дастлабки инвестициялар, ёқилғи нархи, ишлаб чиқариш ҳаражатлари, инфляция, энергия истеъмоли ва бошқалар.

Электр энергетикасини ривожлантиришнинг энг муҳим вазифаси ушбу соҳага жорий этилган янги лойиҳаларини баҳолашнинг оптимал услубий базасини ишлаб чиқишдан иборат. Самарадорликни баҳолаш кўрсаткичлари асосида электр станцияларини қуриш ёки қайта тиклашнинг муқобил вариантларини танлаш бўйича қарорлар қабул қилинади. Электр энергетика тизими самарадорлигини баҳолашда қуйидаги турларга ажратилади:

1. тижорат;
2. бюджет;
3. иқтисодий.

Тижорат самарадорлиги лойиҳани амалга оширишнинг бевосита иштирокчилари учун оқибатларини ҳисобга олиш имконини беради. Тижорат самарадорлиги кўрсаткичларини ҳисоблаш қуйидаги принципларга асосланади:

- ресурслари ва электр энергиясининг жорий бозор ёки прогноз нархларидан фойдаланиш;
- пул оқимлари лойиҳа ресурсларни сотиб олиш ва ишлаб чиқарилган электр энергияси учун тўловни назарда тутадиган бир хил валютада ҳисобланади;
- лойиҳада белгиланган миқдорларда таннархга киритилади;
- ҳисоб-китоб қилишда қонун ҳужжатларида назарда тутилган солиқлар ва йиғимлар ҳисобга олинади.

лойиҳанинг минтақавий ёки маҳаллий бюджет учун молиявий оқибатларини акс эттиради .

Бюджет самарадорлигини ҳисоблаш учун маблағларнинг кириб келишига қуйидагилар киради:

- амалдаги қонун ҳужжатларида белгиланган солиқ тўловлари, божлар ва йиғимлардан тушумлар ;
- тегишли бюджетдан лойиҳа иштирокчиларига берилган кредитларни тўлаш учун тўловлар ;
- энергетика объектларини қуриш ва улардан фойдаланишни лицензиялаш, танлов ва тендер ўтказишдан олинган даромадлар;
- солиқ имтиёзларини тўлаш учун тўловлар ;
- қуриш ёки техник қайта жиҳозлаш бўйича инвестиция лойиҳасини амалга ошириш муносабати билан чиқарилган ҳудудга ёки давлатга тегишли акциялар ва бошқа қимматли қоғ'озлар бўйича дивидендлар [9].

бюджет самарадорлигини баҳолашда , шунингдек, бюджет даромадлари ва ҳаражатларининг учинчи томон корхоналари ва аҳолига таъсири бўйича ўзгаришларни, шу жумладан лойиҳада иштирок этувчи ташкилотларни бевосита молиялаштиришни ҳисобга олган ҳолда амалга ошириш; лойиҳани амалга ошириш натижасида фаолияти яхшиланган ёки ёмонлашган хўжалик юритувчи субъектлардан солиқ тушумларининг ўзгариши ; лойиҳани амалга ошириш муносабати билан ишсиз қолган шахсларга нафақа тўлаш .

Иқтисодий самарадорлик энергетик фаолиятни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган, бу фаолият иштирокчиларининг бевосита молиявий манфаатларидан ташқарига чиқадиган ҳаражатларни ҳисобга олади .

Энергетика фаолиятини иқтисодий баҳолашнинг барча мавжуд усуллари - қуйидаги таснифлаш гуруҳларига бўлиш мумкин:

- ҳисобга олмасдан капитал қўйилмаларнинг (инвестициялар) қиёсий самарадорлигининг анъанавий усуллари. Бу ҳаражатларни камайтириш усуллари, - қўшимча пул маблағларнинг қиёсий қайтарилиш муддати ва иқтисодий самарани баҳолаш усули.

- Вақт омилини ҳисобга олган ҳолда капитал қўйилмаларнинг қиёсий самарадорлигининг анъанавий усуллари. Буларга рентабеллик, капитал унумдорлиги, капитал зичлиги ва капитал-меҳнат нисбати нуқтаи назаридан баҳолаш усуллари киради .

- Вақт омилини ҳисобга олмасдан капитал қўйилмаларнинг иқтисодий самарадорлигининг замонавий усуллари. Корхона самарадорлигини жорий ҳаражатлар ёки фойда нуқтаи назаридан баҳолаш.

- иқтисодий самарадорлигининг замонавий усуллари , шу жумладан рента усули, якуний молиявий ҳолат бўйича баҳолаш ва бошқалар.

сармоя киритишнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолашнинг анъанавий усуллари қўллашда кўриб чиқиладиган вариантлар қуйидаги таққослаш шартларига жавоб бериши керак [10]:

1. Истеъмолчи учун бир хил энергия самарадорлиги. Бунда ҳар қандай шароитда истеъмолчи бир хил миқдордаги электр энергиясини олиши керак.

2. Таққосланган вариантларнинг оптималлиги. Таққосланганда вариантлари тахминан бир хил даражада бўлиши керак.

3. Тегишли ҳаражатларни ҳисобга олиш. Муқобил вариантларида - нафақат уларнинг бевосита (бир марталик) ва жорий (йиллик операцион) ҳаражатларини, балки ушбу лойиҳаларни амалга ошириш билан боғлиқ бошқа ҳаражатларни ҳам ҳисобга олиш керак.

4. Таққосланган вариантларнинг нархини солиштириш. Энергетика соҳасини ривожлантиришга сармоя киритишнинг турли хил вариантларини - техник-иқтисодий асослаш ва таққослаш солиштирма нархларда амалга оширилиши керак.

5. Бир хил кунлик, ҳафталик, ойлик, мавсумий ва йиллик юк эгри чизиқларини қоплаш.

6. Ўрнатилган қувватдан фойдаланишнинг бир хил сони.

7. Электр таъминотининг тэнг ишончлилигини ва электр жиҳозларининг ишлашининг ишончлилигини таъминлаш.

8. Худди шу атроф-муҳит таъсири. Таққосланган кўрсаткичларнинг ҳеч бири зарарли чиқиндилар ва атроф-муҳитга бошқа салбий таъсирлар бўйича иккинчисидан ошмаслиги керак. Таққослашнинг ушбу шарти баҳоланган вариантлар зарарли чиқиндиларнинг рухсат этилган максимал концентрациясидан ошмаслигини талаб қилади, бунда барча турдаги чиқиндилар учун жарималар йиғиндиси ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тадбирлари ҳаражатлари ҳисобга олинади.

Иқтисодий баҳоланишнинг замонавий усуллари қўллашда қуйидаги хусусиятларни ҳисобга олиш керак:

1. Операцион ҳаражатларнинг бир қисми сифатида (ишлаб чиқариш ҳаражатлари) иккита компонент мавжуд: ишлаб чиқариш ва капитал. Ишлаб чиқариш таркибий қисми ёқилғи, энергия, иш ҳақи, таъмирлаш, ёрдамчи материаллар ва умумий ишлаб чиқариш ҳаражатларидан иборат. Капитал таркибий қисми амортизация ва кредитлар ва қарзлар бўйича фоизларни тўлашни ўз ичига олади, улардан бошланғич капитал қўйилмалар суммаси олинган бўлиб, бу асосий ва айланма маблағларни яратишни таъминлайди.

2. Қўлланиладиган капитал қўйилмалар самарадорлигининг меъёрий нисбати сифатида кредитлар ва кредитлар бўйича фоизлар қиймати қўлланилади.

инвестициялар ва инвестициялар бўйича вақт бўйича тақсимланган соф даромадни таққослаш жараёнига асосланади.

Соф даромад сифатида жами жамғармаларни ҳисобга олиш мумкин, жумладан:

- истеъмолчиларни энергия билан таъминлаш ишончлилигини ошириш орқали тежаш;

- электр энергиясини ишлаб чиқариш ва узатишда энергия ресурслари йўқотиш улушини камайтиришдан тежаш. Тежамкорлик моддалар бўйича йўқотишларни камайтириш шаклида шаклланади: хом ашё (ёқилғи-энергетика ресурслари), ёқилғи, электр энергияси, сув ва бошқалар;

- электр энергиясини харид қилиш ҳажмини камайтириш ҳисобига

тежаш;

- энергия ускуналарига техник хизмат кўрсатиш ва хизмат кўрсатиш учун бирлик ҳаражатларини камайтириш орқали тежаш;
- станциясининг ишлаши давомида атроф-муҳитга этказилган экологик зарарни камайтиришдан тежаш.

Ҳар қандай лойиҳани амалга ошириш билан боғлиқ барча ҳаражатларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

- 1) техник қайта жиҳозлаш ҳаражатлари, шу жумладан илғор техника ва технологияларни жорий этиш, ишлаб чиқариш ва электр энергиясини узатишни механизациялаш ва автоматлаштириш ҳамда асбоб-ускуналарни модернизация қилиш ҳаражатлари;
- 2) электр станцияси ва электр жиҳозларининг ишончлилигини ошириш билан боғлиқ ҳаражатлар . Ушбу ҳаражатлар фавқулодда қувват захирасини яратишни ўз ичига олади;
- 3) энергия тежаш ҳаражатлари;
- 4) атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирларига сарфланган ҳаражатлар ва бошқалар.

энергетика саноатининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда янги лойиҳалар самарадорлигини баҳолаш методологиясини ишлаб чиқиш саноатга инвестицияларни энг мақбул тарзда режалаштириш ва мамлакат энергетика тизимини ривожлантиришни таъминлаш имконини беради.

4. Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб айтганда, энергия хизматининг самарадорлигини баҳолашда қуйидаги омиллар таъсир кўрсатади:

- мавсумийлик- бунда корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш даврида мавсумийлик яъни куз -қиш мавсумида ёки баҳор-ёз мавсумларида энергия сарфининг ўзгариши;
- ишлаб чиқариш интенсивлиги- энергия сарфининг ўзгаришига қараб ишлаб чиқаришнинг тезлашиши ёки секинлашуви;
- ишлаб чиқариш номенклатураси ва ассортименти-ишлаб чиқаришда маҳсулотнинг бозор талабига қараб сони ва турларининг ўзгариши;
- ишлаб чиқариш силжиши- ишлаб чиқаришнинг талаб даражасига қараб нархлар бўйича ўзгариши;
- технологик жараён режими- ишлаб чиқаришда иштирок этадиган инновацион технологияларнинг технологик жараёни, қай даражада кам ҳаражат қилиб фойда кўпроқ чиқиш даврида ишлаш режими ;
- хом ашё тури- маҳсулот ишлаб чиқаришда албатта хом ашёнинг тури муҳим ўрин тутади, сифатли танланган хом ашё турига қараб маҳсулот сифатини аниқлаш имконини беради;
- ишлаб чиқариш ускуналари тури- ишлаб чиқариш даврида ускуналарни тўғри танлаш энг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Корхонанинг энергия самарадорлигини баҳолаш ва ишни режалаштириш энергия ҳаражатларини камайтириши ва умуман корхона ривожланишининг самарадорлиги ва барқарорлигини ошириши мумкин. Энергия самарадорлиги

аниқлаш тизими ҳар қандай турдаги саноат корхоналарида қўлланилишининг кўп қирралилиги, тавсия этилган кўрсаткичларни бирлаштириш имконияти, шунингдек, юқори самарадорлик билан тавсифланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Пушкин В. В. Проблемы повышения эффективности сельскохозяйственного производства в предприятиях различных форм собственности и хозяйствования/ В. В. Пушкин. - М.: АгриПресс, 2003. - 223 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. М., 1993. Т. 3. С. 81.
3. Пардаев М.Қ., Абдукаримов Б.А. Корхонанинг иқтисодий салоҳияти таҳлили СамИСИ. 2007 й.154 б.
4. Абдукаримов Б.А., Жабриев А.Н., Пардаев М.Қ. ва б. “Корхона иқтисодиёти” -Т.: “ФАН” нашриёти 2005 й.
5. Абдурахмонов Қ.Х.. “Мехнат иқтисодиёти ва социология” -“Ўқитувчи” нашриёти 2001й. -78б.
6. Ўлмасов А., Ваҳобов А. “Иқтисодиёт назарияси” –Т.:“Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси 2006 й.
7. Ўлмасов А., Ваҳобов А. “Иқтисодиёт назарияси” Тошкент “Иқтисод-молия” 2014 йил, 32-бет.
8. Ражабов И. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида агроресурслар бозори мувозанати ва ишлаб чиқаришнинг самарадорлиги. Дис. иқтисод фанлари доктори. Т.2006й 11бет.
9. Лебедев Ю.А., Летягина Е.Н. Организационно-экономический механизм технического перевооружения электроэнергетики: Монография. Н. Нов-город: Изд-во Нижегородского института экономического развития. 2009. 159 с.
10. Самсонов В.С., Вяткин М.А. Экономика предприятий энергетического комплекса. М: Высш. шк. 2003. 416 с.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

